דף עבודה: תנועת ההשכלה וזרמים ביהדות

איך התמודדו היהודים עם אתגרי המודרנה?

שם: _____ **תאריך:** _____

איך עובדים? 1. קוראות את הקטע. **2.** עונות על שתי השאלות: סימון וכתיבה.
3. לא בטוחה? חוזרות לקטע. **4.** בסוף כל חלק מסמנות: ☐ **סיימתי!**

חלק א': תנועת ההשכלה

אחרי האמנציפציה – רעיון חדש מגיע אל העם היהודי.

השכלה = ידע ולימודים כלליים

למשל: **שפות, מדעים, מתמטיקה**. אדם מתנועת ההשכלה נקרא **מַשְׂכִּיל**.

קטע 1: משה מנדלסון

משה מנדלסון (1729–1786) גר בעיר **ברלין** בגרמניה. הוא נחשב ל**אבי תנועת ההשכלה**.

מנדלסון היה **יהודי שומר מצוות**, וגם פילוסוף מפורסם.

הוא רצה שהיהודים ילמדו גם **לימודים כלליים** וידברו את שפת המדינה – **גרמנית**.

לכן הוא **תרגם את התורה לגרמנית** (באותיות עבריות), כדי שהיהודים ילמדו את השפה מתוך התורה.

מנדלסון האמין שאפשר להיות **גם יהודי נאמן וגם אדם משכיל** שחי בתוך החברה האירופית.

משימה 1: שאלות על קטע 1

1. באיזו עיר גר משה מנדלסון? הקיפי.

○ א. ירושלים ○ ב. ברלין ○ ג. פריז

2. הסבירי: מדוע תרגם מנדלסון את התורה לגרמנית?

_____

_____

קטע 2: ההשכלה מתפשטת

החל מ**אמצע המאה ה-18** נכנסה ההשכלה אל העם היהודי, בעיקר ב**מערב אירופה** ובגרמניה.

יהודים רבים **הוקסמו** מהחיים החדשים: חופש לבחור מה ללמוד, במה לעבוד ואיפה לגור.

רבים ראו בהשכלה ובאמנציפציה **הזדמנות מיוחדת** להיות חלק מכלל העמים באירופה.

אבל לא כולם רצו לשמור על המצוות כמו מנדלסון. רבים מהמשכילים **התרחקו מהדת**, ואפילו חלק מילדיו של מנדלסון עזבו את היהדות.

משימה 2: שאלות על קטע 2

1. נכון או לא נכון? הקיפי.

כל המשכילים המשיכו לשמור מצוות, כמו מנדלסון.	נכון	לא נכון

2. מה משך יהודים רבים אל ההשכלה? הביאי שתי דוגמאות מקטע 2.

_____

_____

_____

☐ **סיימתי את חלק א'!**

חלק ב': האתגר – חילון והתבוללות

ההשכלה הביאה הזדמנויות – אבל גם סכנה למסורת.

קטע 3: מה קרה ליהודים?

ההשכלה גרמה ל**תהליך חילון מהיר** של החברה היהודית, בעיקר בגרמניה.

האמנציפציה (שוויון הזכויות) **הורידה את המחיצות** בין היהודים לגויים. יהודים רבים **עזבו את הקהילות** ועברו לערים הגדולות.

הם גרו, למדו ועבדו יחד עם **גויים**. הם שינו את הלבוש, את השפה ואפילו את השם.

רבים **הפסיקו לשמור מצוות**, ויש שהתחתנו עם גויים. חלק עזבו את היהדות לגמרי.

כך נוצרו שני אתגרים גדולים: **חילון** ו**התבוללות**.

חילון	**התבוללות**
חברה מפסיקה להיות דתית. אנשים מפסיקים לשמור מצוות.	מלשון **לבולל = לערבב**. היהודים מתערבבים בתרבות של הגויים – ומאבדים את הזהות היהודית.

השתלבות = לומדים ועובדים בתוך החברה – **ושומרים על התורה**.

חשוב לזכור: השתלבות היא <u>לא</u> התבוללות!

משימה 3: שאלות על קטע 3

1. שרה למדה רפואה באוניברסיטה, וממשיכה לשמור שבת. זו דוגמה ל: (הקיפי)
○ א. חילון ○ ב. התבוללות ○ ג. השתלבות

2. הסבירי מדוע ההשכלה הייתה אתגר למסורת. כתבי שתי סיבות מהקטע.
רמז: חשבי מה קרה לקהילה, למצוות ולזהות.

סיבה 1:

_____

_____

סיבה 2:

_____

_____

השאלה הגדולה:
איך שומרים על היהדות בעולם החדש?

היהודים ענו על השאלה בדרכים שונות. כך נוצרו הזרמים ביהדות.

☐ **סיימתי את חלק ב'!**

חלק ג': דרכי ההתמודדות – הזרמים ביהדות

כל קטע – זרם אחד. קראי, ואחר כך עני.

קטע 4: התנועה הרפורמית – לשנות את הדת

רפורמה = שינוי, תיקון. התנועה התחילה ב**גרמניה**.

הרפורמים רצו **להשתלב לגמרי** בחברה, אבל **בלי להתנצר**. לדעתם, צריך לבטל הלכות שמבדילות בין ישראל לעמים, כי הן מקשות על ההשתלבות.

הם קראו לשינויים שלהם "**תיקונים**" בדת. בשנת 1810 **ישראל יעקובסון** הנהיג תפילה עם נגינה ב**עוגב** ודרשה בגרמנית.

בשנת **1818** נפתח בהמבורג ה**טֶמְפֶּל** – בית הכנסת הרפורמי. בסידור שלהם הוציאו את התפילות על **שיבת ציון** ועל **בית המקדש**.

בכינוסים של הרפורמים (1844–1846) החליטו עוד שינויים: למשל, שלא חייבים להתפלל ב**עברית**, ושמותר לעשות מלאכות בשבת.

מנהיג חשוב: **אברהם גייגר**.

משימה 4: שאלות על קטע 4

1. נכון או לא נכון? הקיפי.

הרפורמים רצו לשמור על כל ההלכות בדיוק כמו קודם.	נכון	לא נכון

2. הסבירי: מדוע רצו הרפורמים לבטל הלכות שמבדילות בין ישראל לעמים?

מקור: מתוך מצע של התנועה הרפורמית (ארצות הברית, 1885)

"אנחנו לא רואים את עצמנו עוד כעם, אלא כקהילה דתית. לכן איננו מחכים לשיבה לארץ ישראל, ולא לחידוש עבודת הקורבנות."

משימה 5: שאלות על המקור הרפורמי

1. לפי המקור, הרפורמים רואים את היהודים כ: (הקיפי)

○ א. עם ○ ב. קהילה דתית

2. הסבירי: מדוע הוציאו הרפורמים את התפילות על שיבת ציון? קשרי לרצון שלהם להשתלב.

קטע 5: האורתודוקסים – החתם סופר: לא משנים כלום

הרב **משה סופר** – **החתם סופר** (1762–1839) – היה מגדולי הרבנים, והנהיג את הקהילה ב**הונגריה**.

הוא אמר: **"חָדָשׁ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה"** – אסור לשנות שום דבר בהלכה ובמנהגים, אפילו לא בלבוש.

אורתו = ישר, דוקסיה = דעה. **האורתודוקסים** דרשו לשמור על התורה בדיוק כמו שקיבלנו אותה, בלי שום שינוי.

החתם סופר ביקש **להיבדל** (להתרחק) מהשפעות המודרנה, ונאבק ברפורמים. הוא התנגד גם לשינויים קטנים, כמו הזזת הבימה בבית הכנסת.

מעניין: בעצמו הוא **ידע חכמות חול**, אבל הזהיר מהסכנה שבהשכלה.

משימה 6: שאלות על קטע 5

1. מה פירוש "חדש אסור מן התורה"? (הקיפי)

○ א. אסור לשנות שום דבר בהלכה ובמנהגים.
○ ב. מותר לשנות, אם זה עוזר להשתלב.
○ ג. צריך ללמוד רק דברים חדשים.

2. הסבירי: מה היה היחס של החתם סופר לשינויים ולמודרנה? הביאי דוגמה מהקטע.

מתוך הצוואה של החתם סופר:

"הִזָּהֲרוּ מִשִּׁנּוּי הַשֵּׁם, הַלָּשׁוֹן וּמַלְבּוּשׁ נָכְרִים... וְסִדְרֵי בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת כַּאֲשֶׁר הָיָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה – כֹּה יִהְיֶה... וְחָלִילָה לְשׁוּם אָדָם לְשַׁנּוֹת, הֵן בַּבִּנְיָן וְהֵן בְּסִדּוּר הַתְּפִלָּה."

מילים: לשון = שפה. מלבוש נכרים = בגדים של גויים. בניין = מבנה בית הכנסת.

משימה 7: שאלות על הצוואה

1. לפי הצוואה, מה אסור לשנות? (הקיפי)

○ א. רק הלבוש ○ ב. השם, השפה והלבוש ○ ג. שום דבר

2. הסבירי: איך שמירה על השם, השפה והלבוש עוזרת להתמודד עם ההתבוללות?

קטע 6: הניאו-אורתודוקסים – הרש"ר הירש: תורה עם דרך ארץ

ניאו = חדש. **ניאו-אורתודוקסיה** = האורתודוקסיה החדשה.

הרב **שמשון רפאל הירש** – **הרש"ר הירש** (1808–1888) – הנהיג קהילה בעיר **פרנקפורט** בגרמניה.

הסיסמה שלו: **"תורה עם דרך ארץ"** (מתוך פרקי אבות) – לומדים תורה ושומרים מצוות, **וגם** לומדים מקצוע והשכלה.

הוא **התנגד לכל שינוי בהלכה**, ונאבק ברפורמים. אבל הוא רצה לקחת את **הטוב שבמודרנה**.

הוא פתח בית ספר ללימודי קודש וחול (עם דגש על לימודי הקודש) – **גם לבנות**, דבר שלא היה עד אז.

בשנת 1850 הוא עבר להנהיג קהילה קטנה של 11 משפחות שנפרדו מהקהילה הרפורמית – **עדת ישורון**. באותה דרך פעל גם **הרב עזריאל הילדסהיימר**, שפתח בברלין בית מדרש לרבנים – עם לימודי קודש וגם לימודי חול.

כך נוצרה דמות חדשה: יהודי **משכיל**, שעובד במקצוע חופשי – ו**שומר מצוות בהקפדה**.

משימה 8: שאלות על קטע 6

1. מי למדו בבית הספר של הרש"ר הירש? (הקיפי)

○ א. רק בנים ○ ב. גם בנות ○ ג. רק רבנים

2. מה פירוש "תורה עם דרך ארץ"? כתבי במילים שלך.

מקור: משנה, פרקי אבות (פרק ב', משנה ב')

"יָפֶה תַלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מַשְׁכַּחַת עָוֹן"

הרש"ר הירש הסביר: "דרך ארץ" = עבודה, מקצוע והשכלה, ודרך החיים בחברה. לימוד התורה הוא העיקר, ו"דרך ארץ" מצטרפת אליו.

משימה 9: שאלות על המקור מפרקי אבות

1. לפי הרש"ר הירש, מה העיקר? (הקיפי)

○ א. לימוד התורה ○ ב. העבודה והמקצוע

2. לפי הרש"ר הירש, מה ההבדל בין השתלבות להתבוללות?

☐ **סיימתי את חלק ג'!**

חלק ד': מסכמות

משימה 10: השלימי את טבלת ההשוואה במילים שלך. השורה הראשונה היא דוגמה.

הזרם	המנהיג	יחס להלכה	יחס לחיים המודרניים
רפורמים	משה מנדלסון (השראה) ואברהם גייגר	משנים ומבטלים הלכות	רוצים להשתלב לגמרי בחברה
אורתודוקסים			
ניאו-אורתודוקסים			

מחסן מנהיגים: החתם סופר | הרש"ר הירש

משימה 11: איזה משפט מתאים לאיזה זרם? כתבי את האות במשבצת.

א – רפורמים | **ב** – אורתודוקסים | **ג** – ניאו-אורתודוקסים

1. "חדש אסור מן התורה."	
2. "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ."	
3. "נתפלל בגרמנית, עם עוגב, כדי להיות כמו כולם."	
4. "היזהרו משינוי השם, הלשון ומלבוש נכרים."	
5. "נפתח בית ספר לבנים ולבנות: גם תורה וגם מדעים."	

המשפט החשוב: ההשכלה הביאה **אתגר** – חילון והתבוללות.
כל זרם ענה אחרת על השאלה: **איך שומרים על היהדות בעולם החדש?**

משימה 12: לסיום – מה את חושבת?

1. החתם סופר והרש"ר הירש רצו שניהם לשמור על התורה – אבל בדרכים שונות. **עם איזו גישה את מזדהה יותר? נמקי. כתבי גם נקודה חזקה אחת בגישה השנייה.**

2. גם היום אנחנו חיות בעולם מודרני: לימודים, עבודה, טלפון ואינטרנט. **איך אפשר לקחת את הטוב שבעולם המודרני – ולשמור על התורה? כתבי דוגמה אחת.**

איך היה לי הדף? הקיפי: קל | בסדר | קשה

☐ **סיימתי את כל הדף – כל הכבוד!**

מפתח תשובות למורה

משימה	תשובה
משימה 1	1. ב – ברלין. 2. כדי שהיהודים ילמדו את השפה הגרמנית מתוך התורה, ויוכלו להשתלב בחברה – ועדיין להישאר קשורים לתורה.
משימה 2	1. לא נכון (רבים מהמשכילים התרחקו מהדת). 2. שתיים מתוך: חופש לבחור מה ללמוד, במה לעבוד ואיפה לגור; הזדמנות להיות חלק מכלל העמים באירופה.
משימה 3	1. ג – השתלבות. 2. שתיים מתוך: חילון מהיר – רבים הפסיקו לשמור מצוות; התבוללות – שינו לבוש, שפה ושם, היו נישואי תערובת; עזיבת הקהילות; חלק עזבו את היהדות לגמרי.
משימה 4	1. לא נכון. 2. כי לדעתם ההלכות האלה מקשות על ההשתלבות בחברה. הם רצו להשתלב לגמרי – בלי להתנצר.
משימה 5	1. ב – קהילה דתית. 2. הם רצו להשתלב ולהיות אזרחים נאמנים במדינה שבה גרו (גרמניה). תפילה לשיבה לארץ ישראל הראתה שהיהודים הם עם נפרד, ולכן הוציאו אותה.
משימה 6	1. א – אסור לשנות שום דבר בהלכה ובמנהגים. 2. הוא התנגד לכל שינוי, אפילו קטן, ורצה להיבדל (להתרחק) מהשפעות המודרנה. דוגמה: התנגד להזזת הבימה בבית הכנסת / לשינוי בלבוש / נאבק ברפורמים.
משימה 7	1. ב – השם, השפה והלבוש. 2. מי ששומר על שם, שפה ולבוש יהודיים נשאר שונה ומזוהה כיהודי, ולכן קשה לו להתערבב בגויים ולאבד את זהותו.
משימה 8	1. ב – גם בנות. 2. לשלב לימוד תורה ושמירת מצוות (העיקר) עם עבודה, מקצוע והשכלה כללית.
משימה 9	1. א – לימוד התורה. 2. בהשתלבות לוקחים מהחברה את הטוב (לימודים, מקצוע) ושומרים על כל ההלכה; התבוללות היא ויתור על התורה כדי להיות כמו הגויים – ולכן הירש התנגד לה ולרפורמים.
משימה 10	אורתודוקסים – החתם סופר; אסור לשנות שום דבר; מתרחקים מהמודרנה ("חדש אסור מן התורה"). ניאו-אורתודוקסים – הרש"ר הירש; שומרים על כל ההלכה; לוקחים את הטוב שבמודרנה ("תורה עם דרך ארץ").
משימה 11	1 – ב 2 – ג 3 – א 4 – ב 5 – ג
משימה 12	תשובה אישית – בודקים נימוק ונקודה חזקה בגישה השנייה, בלשון מכבדת. דוגמאות לשאלה 2: ללמוד מקצוע ולשמור שבת; להשתמש בטלפון באופן שמתאים להלכה; ללמוד מדעים כחלק מ"תורה עם דרך ארץ".

הערות למורה

- המונחים לפי החוברת "זכור ימות עולם": חילון, התבוללות, אורתודוקסים, ניאו-אורתודוקסים, טמפל, "חדש אסור מן התורה", "תורה עם דרך ארץ".
- אחרי כל קטע (ומקור) יש שתי שאלות בלבד: שאלה 1 סגורה (סימון), שאלה 2 פתוחה (כתיבה).
- מנדלסון (קטע 1) לא מופיע בפרק בחוברת, אלא במצגת.
- טבלת ההשוואה – מנהיגי הרפורמים: מנדלסון עצמו היה שומר מצוות; הרפורמים ראו בו את מקור ההשראה, וגייגר הוביל את התנועה בפועל.
- "חדש אסור מן התורה" – במקור הלכה על תבואה חדשה (לפני העומר). החתם סופר השתמש בלשון זו כסיסמה נגד שינויים.
- המקור הרפורמי הוא מתוך "מצע פיטסבורג" (1885) – בתרגום חופשי ומקוצר לעברית.
- "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" – פרקי אבות ב', ב'. ממשיכי דרכו של הרש"ר הירש כיום: הציבור הדתי-מודרני.
- אפשר לחלק את הדף לשני שיעורים: חלקים א–ב בשיעור הראשון, חלקים ג–ד בשיעור השני. הדף מלווה את הסרטון על אותו נושא.